

DOMINIK MARKL SJ

A menekültek könyvtára: a Biblia

Mindannyian láttuk a hírekben, ahogy a halottakat kiemelik a tengerből – férfiakat, nőket és gyerekeket, akik vízbe fúltak útközben. De – Istennek hála – sokan vannak, akik épségben megérkeznek Európába. Ám országaink „bennszülött” lakosságának jelentős része is rendelkezik migrációs háttérrel, szinte minden család érintett valamilyen formában. Magyarország a történelem során mindig is soknemzetiségű ország volt – gondoljunk csak a tatárjárás után betelepített németekre, olaszokra, hollandokra, kunokra és jászokra, a törökök kiűzése után betelepített svábokra stb. Vagy hogy a „másik irányról” is beszéljünk, a múlt század fordulóján Magyarországról Amerikába indultak el az ország lakosai, ’56 októbere után pedig a világ szinte minden pontjára, így Nyugat-Európába, az Egyesült Államokba, Kanadába, de még Ausztráliába is.

Mindez talán elég ok arra, hogy elgondolkozzunk a menekülésről és a migrációról. Elég egy pillantást vetni az emberiség történelmére, hogy felmérjük, mekkora mértékben vagyunk mi mindannyian migránsok. Hogy milyen mélyrehatóan gondolkodtak az emberek már kétezer évvel ezelőtt is a menekülés és migráció kérdéséről, megtudhatjuk a Bibliából.

A tanulmány magyar verziója a német eredeti és az olasz fordítás alapján készült: *Flucht und Migration! Was sagt die Bibel dazu? Religion Lehren und lernen in der Schule* 17/2 (2017) 4–7; *La Bibbia: una biblioteca scritta da migranti*, in: *La Civiltà Cattolica* 168 (2017) 325–332. Az első bekezdést a szerzővel egyeztetve a magyar kontextushoz igazítottam. (A ford.)

Az emberiség mint migráns

Amikor az emberiség negyvenezer évvel ezelőtt megérkezett Európába, Afrikából jött – ahol nem pusztán megszületett, de száz-ezer évig gyarapodott is. Az embernek mindig is vándorolnia kellett, hogy követhesse a csordában vonuló állatokat. És futnia, hogy kitartásában felülmúlhassa a többi emlőst. Képes volt arra, hogy egészen a kimerülésig űzze a gazellákat, majd egy csupasz kővel elejtse őket. Csak miután Északkelet-Afrika és Arábia sivatagai zöldellni kezdtek, kelt útra az ember a Nagy-hasadék-völgyön át először India felé, majd egészen Ausztráliáig, és csak ezután jutott Európába. Az utolsó jégkorszak végén a *homo sapiens* Szibérián keresztül egészen Amerikáig jutott. Az emberiség migránsként vette birtokába a világot.

A fejlett civilizációkban az ember katonai légiókba szerveződött és útra kelt, hogy országokat hódítson meg, melyek lakosait menekülésre kényszerítette vagy fogságba ejtette. Már az ókor folyamán emberek millióit deportálták erőszakkal. Békeidőben az éhség űzte az embereket a Föld újabb részeire. Aki jobb életlehetőségeket keresett, gazdasági menekültté vált, amikor elmenekült a kemény európai tél elől. Akiket ma amerikaiaknak nevezünk, javarészt migránsok és gazdasági bevándorlók voltak. Az északiak emberek millióit szállították hajóval Afrikából Amerikába, miközben Amerika őslakosait a kontinens legtávolabbi zugaiba száműzték. Elsőként a modern nemzetállam konstruált nemzeteket azáltal, hogy a kollektív félelmeket államhatárok segítségével területi egységekbe zárta. A nemzetállamokon belüli etnikai tisztaság ideológiája a 20. század közepén példátlan tömeggyilkosságokhoz és tömeges migrációhoz vezetett. Napjainkban bonyolultan egymásba fonódó társadalmi, politikai, gazdasági és környezeti krízisek kényszerítenek számtalan embert arra, hogy elhagyják otthonukat, és kockázatos utakra keljenek a jobb élet reményében.

Az alaptermészete szerint belülről, kényszerből vagy csábításból űzve állandóan kereső, úton lévő emberiség mítoszaiban is megjelenítette a mobilitását. Tengeren át bolyong az *Odüsszeiában*, tengeren és sivatagon kel át a bibliai *Exodusban*. A Biblia valójában kézipoggyászbba szánt kis könyvtár, amelyet migránsok írtak migránsoknak.

A Paradicsomból kiűzetett Ádám: az emberiség genezisééről

Ádám, az „ember”, és Éva, az „élet”, akkor kényszerül első otthona, a Paradicsom elhagyására, amikor eluralkodik rajtuk az őszintétlenség kísértése, amelynek következtében gyáva bűjőcskába kezdenek (Ter 3,8), illetve nyilvánvalóvá válik a szégyen, a saját meztelenségükből fakadó sérülékenység miatt érzett félelem (Ter 2,25; 3,10). A Genézis fenti ősi elbeszélése mintegy az

ember nyugtalanságának és űzöttségének pszichés mélységeire világít rá. Sok köze van a szorongáshoz; ahhoz a nehezen meghatározható félelemhez, amely miatt az ember már nem tud egészen egyenesen, szabadon és őszintén megállni Isten jelenlétében.

A napnál is világosabbá válik mindez, amikor a bűn kézzelfogható, drámai formát ölt. Káin agyonüti testvérét, Ábelt, és a beképzeltség és önteltség egy rövid szakasza után – „Nem tudom; talán őrzője vagyok testvéremnek?” (Ter 4,9) – maga alá gyűri a félelem. „Túl nagy a büntetésem ahhoz, hogy el tudjam viselni. Lám, ma elűztél a föld színéről, és el kell rejtőznöm előled, hontalan és bujdosó leszek a földön, s bárki, aki rám talál, megölhet.” (Ter 4,13k) Ahogyan Isten Ádámot és Évát állatbőrrel öltöztette fel (Ter 3,21), úgy óvja meg Káint egy jellel (Ter 4,15), hogy elviselhetőbbé tegye az életét.

A Teremtés könyvének hátralévő része is tele van meneküléssel és migrációval. Egyedül Noé családja menekül meg az özönvíz során. A menekülésre szolgáló, végül az Araráton partira vetett bárkában kapja meg az emberiség az új kezdet lehetőségét, a szivárvány jele alatt (Ter 8,13–9,19). A bábéli toronyépítés, amellyel az emberiség nevet akar szerezni magának, teljes nyelvi és területi szétszórásba torkollik (Ter 9,1–11). Ábrahám, Izrael nagyapja, Urból, a mai Irak déli részéből származik, onnan települ át apjával, Terachhal Háránba, Észak-Szíriába (Ter 11,31). Ettől a pillanattól fogva az isteni elhívás az, ami miatt útra kel egy újabb ismeretlen ország felé (Ter 12,1). Ám a családja továbbra is menekülésre kényszerül. Éhínség űzi őt és Jákob (Izrael) teljes családját Egyiptomba (Ter 12,10; 46,6).

A Biblia számos nagy története – így Józsefé és testvéreié vagy Noémié és Ruté – idegen országban játszódik. Az idegen bizonytalanságának területén az emberi kapcsolatok drámai sűrűséggel telítődnek, legyen szó teljes megbékélésről (Ter 45; 50) vagy feltétlen bizalomról (Rut). Izrael családja Egyiptomban az átvészelt konfliktusok talaján nő néppé (Kiv 1,1–7); Dávid király megszületése pedig Rut hűségére vezethető vissza (Rut 4,22). A fogság és diaszpóra idegenségéből Dániel bölcsessége, Eszter ereje és Judit kegyessége ragyog át. Jákob (Ter 28; 32,25–33), Illés (1Kiv 19) és Jónás menekülésük során, illetve útközben találkoznak Istennel közvetlen közletről, megrázó erővel és meglepő módon. Tóbiás vándorlása veszélyei közepette tapasztalja meg Rafael angyal védelmét, hogy ezután ő maga is gyógyítóvá váljon. Amit a Teremtés könyve mint az emberiség eredettörténete megmutat, azt a Biblia számos könyve tovább részletezi: az emberi léthez hozzátartozik maga az út; akármilyen sorsszerű vagy kihívásokkal teli is az indulás, mégis mindig új perspektívákat nyit meg.

Exodus: alapító mítosz és alapéthosz

Az égő csipkebokor mellett, a sivatag közepén, a Sínai-hegy vöröses-barnás gránitóriása előtt, mezítláb és eltakart arccal faggatja Mózes Istent arról, hogy miként nevezze: „Vagyok, aki vagyok”, vagy ‘Leszek, akárki is leszek’ (Kiv 3,14). Tűnjön bár mégoly rejtélyesnek JHWH nevének jelentése az égő csipkebokornál, legmélyebb lényege annál egyértelműbben jelenik meg. JHWH azért jelent meg Mózesnek, mert meghallotta Izrael fiainak kiáltását Egyiptomból (Kiv 2,23–25; 3,7.9). Mert kompromisszumok nélkül akar síkra szállni értük, és fel akarja szabadítani őket a fáraó hatalma alól (Kiv 3,8.15–22). A menekülés a Sás-tengeren keresztül (Kiv 14) egyidejűleg a nép születésének pillanata is. Menekültekből álló népként lesz Izrael Isten népévé.

Ami elsöre romantikus, érdekesítően elmesélt mítosznak hangzik, legkésőbb a Sínai-hegy lábánál a társadalmi etika alapvető koncepciójává válik. Mert a Sinainál kötött szövetség által (Kiv 19–24) Isten egyértelműen kinyilvánítja népe felé azt a morális elvárást, amely összefüggésben áll a nép megmenekülésével: „Az idegent ne nyomd el. Tudjátok, milyen sorsa van az idegennek, hiszen ti is idegenek voltatok Egyiptomban.” (Kiv 23,9) A Biblia Istene a szabadítás Istene: a migránsok Istene.

Az idegeneket védő törvények végigvonulnak a teljes Pentateuchuson, és mintegy szimfonikus crescendóvá fokozódnak. Bár a Szövetség könyve (Kiv 21–23) még csak az idegenek elnyomását tiltja meg, a Szentség törvénye ennél sokkal többet kér: „A veletek lakó idegen olyan legyen számotokra, mint a közületek való, és szeresd úgy, mint saját magadat, hiszen ti is idegenek voltatok Egyiptom földjén. Én vagyok az Ur, a ti Istenetek” (Lev 19,34). Míg a Szentség törvénye csak az idegenek iránt tanúsított emberi szeretetet várja el, Mózes a Deuteronomiumban ennél tovább megy. Isten maga az, „aki igazságot szolgáltat az árvának és az özvegynek, szereti az idegent, kenyeret és ruhát ad neki. Ti is szeressétek az idegent! Mert Egyiptom földjén magatok is idegenek voltatok” (MTörv 10,18k). Mintegy refrénként visszhangzik ez a mondat mint érvelés a Pentateuchus törvényei közt. A kivonulás tapasztalata, Izrael alaphitvallása alapozza meg a közösség éthoszáét, amint az a Tórában kibontakozik – már a tízparancsolat elején (Kiv 20,2; MTörv 5,6) és a gyermekeknek szánt első tanításban (MTörv 6,20–25). A szabadság tapasztalata kötelez.

A száműzetés traumája és a haza álma

Míg a Pentateuchus Ábrahám útra kelésétől kezdve Mózes haláláig az Ígéret Földjére irányította a tekintetünket (Ter 12,1; 13,14k, MTörv 34,1–4), amelyet Izrael végül Józsué vezetésével ér el, a nép fennmaradó (deuteronomiumi) története az ország elveszté-

sébe torkollik. Az északi országrész lakóit az asszírok Kr. e. 720 körül hurcolják el Mezopotámiába (2Kir 17), és ugyanez a sors éri utol Jeruzsálemet és Júdeát Kr. e. 587-ben a babilóniak miatt (2Kir 25). Akit nem kényszerrel vittek Babilóniába, az Egyiptomba menekül (2Kir 25,26): íme az anti-exodus, amelyet Isten ugyan megtiltott (MTörv 17,16; Jer 42,13–19), ám Mózes mégis előre látott (MTörv 28,68). Ezzel ér véget a történet. A katasztrófa oka – legalábbis a deuteronomista történetírás szerint – Isten haragja, végső soron pedig a királyok és a nép vétke (2Kir 24,20). Mózes legsúlyosabb átkaiban már előre látta az ostrom és az idegenek okozta retteget (MTörv 28,48–68).

Mózes prédikációjában azonban mégis a remény sugara vetül a jövőre: „Ha ezek az ígéretek, az áldás is, az átok is, amelyeket ma szemetek elé tártam, valósággá válnak, de a népek közt, akik közé az Úr, a te Istened taszít, magadba szállsz, s gyermekeiddel együtt szíved, lelked mélyéből megtérsz az Úrhoz, a te Istenedhez, s hallgatsz mindenben a szavára, ahogy ma megparancsoltam neked; az Úr, a te Istened változtat sorsodon, megkönyörül rajtad, s újra egybegyűjt a népek közül, akik közé szétszórt az Úr, a te Istened. S még ha az ég határánál is volnának belőled, onnan is idehoz az Úr, a te Istened.” (MTörv 30,1–4) Az élet és a halál közti választás a Tóra iránti engedelmességből következik (MTörv 30,15–20), amely azonban könnyedén betartható, hiszen nagyon közel van, „a szádban és a szívedben” (MTörv 30,14). A Mózes által lejegyzett Tóra (MTörv 31,9) ezáltal úgy a diaszpórában élők, mint később az országba visszatérők szívében is az élet szavaként rögzül (MTörv 32,47).

Panaszdalok és vigasztaló könyvek

Az elpusztított Jeruzsálem traumáját mégsem lehet elfelejteni. „Bábel folyói mentén ültünk és sírtunk: a Sionra emlékeztünk.” (Zsolt 137,1) Jeremiás siralmai az ábécé szerint sorba rendezett költeményekként „a-tól z-ig” betűzik végig a fájdalmat. Ezzel a kétségbeesetten kérdő könyörgéssel érnek véget: „Térits magadhoz minket, Uram, és mi megtérünk; fordítsd jóra napjainkat, úgy, mint régen tetted. Vagy tán végképp elvetettél minket, olyanynira haragszol ránk?”

A nagy próféták könyvei mind magukon viselik a száműzetés és a menekülés lenyomatát. Ezékiel maga is száműzöttek között él az Eufrátesz mellett (Ez 1,1–3). Jeremiás az Egyiptomba menekülők közt tűnik el (Jer 43k). Izajás könyve olyannak tűnik, mint amit kettévágtak – a küszöbön álló fogság (Iz 39) és ugyanezen fogság végének meghirdetése (Iz 40) között ásitó szakadék tátong. A kimondhatatlan fájdalom a vigasztalás tündöklő szavait eredményezi, amelyekben új fényben tűnnek fel az egyiptomi Kivonulás motívumai. „»Vigasztaljátok meg népemet, vigasztaljátok meg!« – ezt mondja Istenetek. »Szóljatok Jeruzsálem

szívéhez és kiáltatok oda neki: Véget ért szolgaságának ideje« (...) Egy hang kiált: »Készítetek utat a pusztában az Úrnak, egyengessétek Istenünk ösvényét a sivatagon át.«” (Iz 40,1–3) A fogság tapasztalata a felszabadítás felhívásává változik. „Én, az Úr, hívtalak meg az igazságban, én fogtam meg a kezed, és én formáltalak. Megtettelek a népnek szövetségül, és a nemzeteknek világhosszágul, hogy nyisd meg a vakok szemét, és szabadítsd ki a börtönből a foglyokat és a tömlöcből azokat, akik a sötétségben ülnek.” (Iz 42,6k)

Jeremiás a száműzetés katasztrófájának legkérelmlenebb hirdetője és magyarázója. De még az ő, Izrael ellen intézett, monumentális vádiratának közepén is egy vigasztaló könyvecske áll (Jer 30k), amely női és férfi képek váltakozásában fogalmazza meg: „Ne félj hát, szolgám, Jákob – mondja az Úr –, Izrael, ne rettegj. Nézd, kiszabadítalak a távoli országokból, és utódaidat fogságuk földjéről. Jákob újra nyugalmat élvez, és jólétben él, senki sem háborgatja”; „örök szeretettel szerettelek, azért megőriztem irántad irgalmasságomat. Újra fölépítlek, és te fölépülsz, Izrael szűzi leánya! Ismét fölékesíted magad dobjaiddal, és táncot járva vidáman vonulsz ki.” (Jer 30,10; 31,3k) Jeremiás biztatása a hazatérésről az „új szövetség” ígéréteben tetőzik (31,31), innen ered az Újszövetség elnevezése.

A rókáknak is van barlangjuk... Menjetek el minden néphez!

A Názáreti Jézus gyerekkorának történetében, annak Máté szerinti elbeszélésében (Mt 2,13–21) már a kezdetektől ott visszhangzik Izrael menekülése Egyiptomba, majd a kivonulás ugyanonnan. Maga Jézus is állandóan mozgásban van attól a pillanattól kezdve, hogy megkezdí misszióját. A Jordán-árokban, a Nagyhasadékvölgyben keresztelkedik meg, az emberiség vándorlásának útján, ott, ahol Izrael is átvonult az Ígért Földjére. Vándorprédikátorrá válik, még egy barlangja sincs, mint a rókáknak, és fészke sincs, ahogy a madaraknak (Mt 8,20; Lk 9,58). Tanítványai vele együtt járják az utat. Életében a zsidó falvakba és városokba küldi ki őket (Mt 10; Lk 10). Halála és feltámadása után az egész világra kiterjeszti a missziót: „Menjetek tehát, tegyétek tanítványommá mind a népeket!” (Mt 28,19)

Azok, akik útra kelnek, megismerkednek a bizonytalanság összes veszélyével: az idegenek elleni gyűlölettel, rablással és hajtórésszel (2Kor 11,25k). A korai egyház missziós utak nyomán születik meg, amint azt az Apostolok Cselekedetei elbeszéli. A kereszténység legkorábbi dokumentumai sem véletlenül levelek – olyan írások, amelyek Pál útjának különböző állomásain születnek, a hátramaradottak iránti féltéstől hajtva. A politikailag felforgató nyakasság, amivel a keresztények megtagadták a római császárok szobrának imádását, újból menekültekké tette őket. Azok számára pedig, akiknek nem sikerült elmenekülni,

a keresztények reménye egy utolsó utazás: a mennyei Jeruzsálem felé (Jel 21k).

Mindannyian migránsok vagyunk – kézipoggyászunkban a Bibliával

Mindannyian Afrikából származunk. Az emberiség alaptermészete szerint migráns. Teremtésétől fogva menekül. Ádám a Paradicsomból kiűzve nyughatatlan, izzadságos munkától sújtott vándor lesz. A zsidó diaszpóra és a keresztény misszió története az iszlám expanzióval, karavánokkal, selyemutakkal, kolonializációval, új világok felfedezésével keresztezi egymást. A vallások története is az emberi mobilitás nagy történetébe íródik bele.

Mily szörnyűséges kontrasztban áll a Vörös-tengerből történő kimenekítés reményteli elbeszélése azzal a meneküléssel, amely a Földközi-tengeren keresztül zajlik, és amely napjaink rémtörténetévé vált! A Földközi-tenger, amely Afrikát, Ázsiát és Európát a föníciaiak óta egyetlen kulturális térré köti össze, amely Rómát három kontinens felett uralkodó világbirodalomná tette, ez a tenger az Európa erődítményét körülvevő várarokká züllött. A zsidó és keresztény alapító mítosz emlékeztet bennünket az alapéthoszra. A világ az emberiségre mint egészre bízott. Nem marad számunkra más lehetőség, mint hogy ezt az óriási kincset közösen őrizzük.

Mindig is migránsok voltunk – úton az örökkévalóság felé. Kézipoggyászunkban más nagy könyvekkel együtt a Bibliát, egy évezred összegyűjtött bölcsességét cipeljük. Szánkban és szívünkben válik az élet szavává a Biblia. Ahogyan utazunk, és amilyen vendégek vagyunk, ahogyan más migránsokkal találkozunk, megmutatja, miként viszonyulunk az emberiséghez – valamint közös, titokzatos eredetünkhöz és célunkhoz.

(Verebics Éva Petra fordítása)